

XV. *Állatok.*

(Erő; ösztön.)

1. Sas, mely Ganymedest égbe viszi, Leocharestól. H. 167.
2. Repülő sas kigyóval. L. 17. *sz.*
3. Oroszlánok sora, Mausoleionon. 174.
4. Oroszlánok és vadkanok harcza, Herakles pajzsán, 4-ik kép. E. Ph. K. 275.
5. Oroszlánok megrohannak egy marhacsordát, Achilles pajzsán. H. 12.
6. Vadkan, tegaeai oromsorozatban, Skopastól. H. 170—174.
7. Lovak (s fogatok) Kalamistól (H. 85); a lovak a knidosiak kin-csesházának zophorosán, Delphiben. (S. 33. *sz.*)
8. Bikák arany serlegen. H. 11.
9. Tehén s más állatok ábrázolása, Myrontól. P. 256.
10. Griff aeginai Athena-templomon. S. 37. *sz.*

JANICSEK JÓZSEF.

A POROSZ KÖZÉPISKOLÁK 1901-i TANTERVE.

(Befejező közlemény.)

5. *Élő idegen nyelv*: a) a francia nyelv. III. g. 4 (—; m. 4) rg. 5 (—); IV—V. g. 2—2 (—1; m. 3—3), rg. 4—4 (—1), r. I—V. 6—6 (—; m. I—II. 5—5, III—V. 3—3); VI—IX. g. 3—3 (VI—VII—IX + 1; m. VI—VIII. 3—3), rg. 4—4 (—), r. VI. 5 (—), VII—IX. 4—4 (—; m. VI—VIII. 2—2). A gymnasiumban egygyel több óra van s máskép oszlanak el az órák, mint eddig; a realgymnasiumnak most kettővel kevesebb lett az óraszám; a főreáliskolában e tárgy órái nem változtak. A gymnasium francia nyelvi óráinál (20) kilenczezel több a realgymnasiumé (29), a főreáliskoláé pedig huszonhéttel (47). — A magyar gymnasiumban kötelező idegen nyelv (a német) óraszámja kettővel több, mint a porosz gymnasiumban, — a reáliskolában a német nyelvnek tizen-nyolczezel van kevesebb órája, mint a porosz főreáliskolában a francziának. A mi gymnasiumunk német óráinál a reáliskoláé hattal több.

A tanítás célja a gymnasiumban az eddigi maradt: a XVII—XIX. sz. francia irodalom legkiválóbb termékeinek a megértése s némi gyakorlottság a nyelv szóbeli és írásbeli használatában. A realgymnasium ebből eddig is többet kívánt, most pedig ehhez járul a francia nép irodalom- és művelődéstörténetével, annak fontosabb részeivel való ismer-

retség. A főreáliskola is ezeket igyekszik elérni, hozzá véve a nyelvtan rendszeres ismeretét is. Az óraszámok növekedésével együtt a cél is emelkedik.

Az egyes osztályok feladata a gymnasiumban az eddigtől nem igen különbözik. A *nyelvtan* tanítása a szövegezés rövidebb s rendszere-sebb voltán kívül csak abban, hogy a IV. osztályban (a francziául tanulás második évében) a rendhagyó igék betanulását most már nem kívánja a tanterv, a felső fokon pedig a nyelvtan összefoglalását a VII. osztályra szorítja főképen. Az *írásbeli* dolgozatokról sem mond maga a tanterv semmi újat, csupán a régi tantervből a felső fokon kimaradt írásbeli dolgozatot most oda is beillesztette s mindjárt a tanítás első évében (III. o.) kívánja az egyszerű fordítás mellett a szabadabb gyakorlatokat is. Az első három évben a helyesírási gyakorlatok fontosak. Mindenik osztályban gyarapítani kell a szókinceset s gyűjteni a kifejezéseket. E czélra szolgálnak az *olvasmányok*: az első két évben apróbb darabok, a harmadik évben könnyű történelmi és elbeszélő próza, a negyedikben ehez még költemények is járulnak. A tanítás utolsó három évében az olvasmány az egész tanítás középpontja s különböző körből való értékes, újabb iratokból áll, lehetőleg valamelyik classicus szomorújátékra és egyik újabb vígjátékra is, de Molière valamelyik nagyobb vígjátékára mindenestre kiterjed. E nagyobb térhez az *élelőszóval való gyakorlás* miatt nem jut addig az olvasmány. A tanítás első évében megkezdődik az olvasókönyv nyomán az élelőszóval való gyakorlás (átalakítások, utánzások stb., kissé több, mint eddig), az V. osztálytól (harmadik évtől) kezdve ezen kívül az összes osztályok számára megállapított terv szerint a mindennapi élet eseményei is tárgyul szolgálnak. Minden órából kell jutnia időnek a beszédgyakorlatra, mely ilyen módon a gymnasium franczianyelvi tanításának igen lényeges része.

A realgymnasiumban általában a gymnasium anyagával bánnak, de bővebben. A *nyelvtan* tanításában kevesebb jut a VII. osztályra, mint a gymnasiumban, a többi osztályokban a részletezés mellett a gyakorlás mértékében van a különbség. Az *írásbeli* dolgozat sorsa itt is csak az az alsóbb osztályokban, a mi a gymnasiumban, a VII-kel azonban a fogalmazás gyakorlása is megkezdődik, az olvasottak rövid, de gyakori leírásából áll s szorosán meghatározott feladatokon kezdve önállóbb tárgyalásra akar képesíteni. Az *olvasmányok* az V.-ben költeményekkel szaporodnak s ezeket könyv nélkül is megtanulják, a mi eddig nem volt a tantervben. Így van a VI. osztályban is. A VII.—IX. osztályban többet olvasnak s részletesebben tárgyalják mint a gymnasiumban, azzal a czéllal, hogy az utóbbi évszázak francia irodalmának a sajtáságairól határozottabb ismeretök legyen a tanulóknak s egyet-mást a francziák nemzeti-ségéről és műveltségéről is megtudjanak. Közben a nyelvtan fontosabb

részeit is ismételve, alkalom adtán verstani ismereteket szereznek, a rokonértelmű szavakról és irálytanról is tájékozódnak. A beszéd gyakorlására is mindenütt több idő jut, mint a gymnasiumban, a felső három osztályban az anyaga is lényegesen megnő az eddigihez képest is, mert nemcsak az olvasottakból és az életből való a tárgya, hanem a francia nyelv történelméről, irodalmáról, művelődéséről is szól.

A főreáliskolában lényegében a tanítás ugyanaz, a mi a reálgynasiumban, az egyes részleteknél levő változás következtében az egész mégis részletesebb, az elméleti tanítás behatóbb, a gyakorlás több, mert a francia nyelvnek itt az a szerepe, a mi a másik két intézetben a latinak, kivált a grammatikai gyakorlottság előidézésében. A tanterv itt különben csupán a nyelvtan tanítása tervéből áll, egyébként a reálgynasiumra utal. A régi tanterv követelte a szókincsnek műszaki és kereskedelmi kifejezésekre szóló különös kiterjedését; ez most elmaradt.

b) Az angol nyelv. IV—IX. rg. 3—3 (—), r. IV. 5 (—; m. III. 5, IV. 5); V. 4 (—; m. 4); VI—IX. 4—4 (—; m. VI—VII. 3—3, VIII. 4). A főreáliskolában héttel több az órák száma, mint a reálgynasiumban. A magyar reáliskolában egy évvel korábban, a III. osztályban kezdődik a második idegen nyelv (a francia) tanítása, tehát szintén hat évig folyik; az órák összes száma egygyel kevesebb, mint a porosz főreáliskolában. A magyar tanterv a gymnasiumban nem szól önkéntesen tanulható második élő idegen nyelvről, a porosz tantervet is csinál a gymnasium felső három osztályában heti 2—2 órán tanulható angolnak. (Az van abban, hogy ez a tanítás teljesen az olvasmányon alapul s csak előkészítés akar lenni a továbbtanuláshoz. A kiejtést különös gonddal gyakorolják. A leg-
elemibb nyelvtani szabályokon kívül minden megjegyzés és tanítás az olvasmányhoz kapcsolódik.) Megengedi a tanterv, hogy a kötelező francia órák helyett a felső három osztályban az angol legyen heti három órával a kötelező tárgy s a francia az önként vállalható mellékes tárgy heti két-két órán. A mely tanári kar a tantervet így meg akarja változtatni, alaposan megokolva kérheti a miniszter jóváhagyását.

Az angol nyelvi tanításnak mindkét reál-intézetben egy a célja, a mi eddig volt: Shakespeare-től kezdve a fontosabb munkák megértése s beszédben és írásban való gyakorlás. A reálgynasiumban első a kiejtés gyakorlása, szótanulás, az alaktan megtanulása és azonkívül a nyelvtanból még az, a mi az olvasmány megértéséhez szükséges. A tanítás második és harmadik évében a nyelvtannal végeznek; csak az elemeket tanítják mindenből s így az első három évben az olvasás és beszéd rendes gyakorlására elég idő jut. A felső három osztályban a nyelvtani ismereteket ismétlik és mélyítik. Szóelemzés és nyelvtörténeti adatok e fokon a nyelvtani anyag. Két évig az olvasás a kiejtés és szógyűjtés szolgálatában áll, a harmadik évben könnyű prózát s néhány költeményt olvasnak.

A felső fokon azonban e tárgynál is az olvasmány a középpont. Különböző körből veszik az újabb szerzőktől a tárgyat, közben szónoklatokat is, meg alkalmas költői műveket, első sorban Shakespeare válogatott drámáit. Az a fő, hogy a tanuló Shakespeare-től kezdve főalakjaiban ismerje meg az angol irodalom lényegét. Mint a francziánál, itt is a beszéd az első, kivált az alsóbb osztályokban. Írásbeli dolgozatok és élőszóval való gyakorlás mind a kifejezés gyakorlására szolgál. A felső osztályokban az írásbeliek egyszerű dolgozatok, határozott feladattal, de ez is főképen olyan intézetekben, melyek a francziát az angollal megcserélték. A műszaki és tudományos kifejezésekkel is megismertetik a tanulókat. Beszélgetés közben pedig — a mit eddig nem tettek — az olvasmányokon kívül a köznapi élet eseményeire is kiterjeszkedve, Angolországról és népéről is tájékozást nyújtanak. A főreáliskolában az órák nagyobb száma a gyakorlás alaposságát mozdítja elő; csupán a nyelvtani anyag elosztása más némileg.

Az élő idegen nyelvekről együvé foglalja az új tanterv a módszeres megjegyzéseket, bővebben és rendszeresebben, mint eddig. Ezek közül az egyes részletek veleje ez:

1. *A kiejtés* mindenik osztályban különös gond tárgya, mert a helyes kiejtésre szoktatásban levő fegyelmezés a német kiejtésre is hasznos. A bizonytalan kiejtésű szavakra nézve az egy intézetben tanító tanároknak meg kell egyezniök egymással.

2. *Beszédgyakorlatok* kezdettől fogva minden órán, fokozatosan. Tárgya bővültével a beszéd külső alakja is csinosodik: folyékonyabb, összefüggőbb lesz. Az élet eseményeiről beszélgetve, értékes szemléltető eszközök (térképek, művészeti lapok stb.) nagyot segítenek. Attól azonban óvakodni kell, hogy a külföldi viszonyokról, külsőségekről igen sok szó legyen; inkább a fontosabb, Németországot is inkább érintő mozzanatokról beszélgessenek.

3. *Szókinccs és kifejezések.* A kettő mindig együtt, olvasmányok, képek szemlélése és események alkalmával gyarapodjék; tárgy szerint rendezett szógyűjtemények hasznosak. Tárgyi vagy nyelvi okból összefüggő szavak összeállításai mindenik osztályban erősíti a tudást és növeli a nyelv iránt való érdeklődést, még nyelvtörténeti tekintetben is.

4. *Az olvasás a tanítás legfőbb tere.* Azt kell választani első sorban, a mi az illető népet, s annak műveltségét ismerteti meg; a reál-intézetekben a műszaki olvasmányok sem hiányozhatnak. Az egyoldalúságot kerülni kell. A felső fokon az olvasmány nem a nyelvtan szolgája. Mindenik fokon gyakorolni kell a folyékony, értelmes olvasást. Értékes e tekintetben költemények és próza-részletek gondos előadása. A jó fordítás helyett csak akkor szabad kísérletet tenni a szövegnek az idegen nyelven

való tárgyalásával, ha a tanító nyelvbeli készsége és a tanulók fejlettsége így is biztosítja a gondolatok helyes kifejezését.

5. *Nyelvtan* s az elmélet többi része. Lehető egyszerűen, de mégis rendszeresen kell a tanítás végén a tanulónak, főként a reáliskolában a nyelvtant ismernie, bár ez az olvasmány alatt áll. Már tanult nyelvekhez kell minden elméleti megjegyzést csatolni. Francziául vagy angolul írott nyelvtant nem lehet használni az iskolában. Egyéb elméleti dologban az előfordult esetek az irányadók. Élő nyelvben más a viszony tudás és képesség között, mint a holt nyelvben. Sok oldalú élénk *képesség* az élő nyelvek tanításának természetes fő célja.

6. Az *írásbeli gyakorlást* sem lehet mellőzni a fontosabb szóbeli gyakorlás mellett. A reálintézetek alsóbb osztályaiban minden héten legyen rövid írásbeli munka, a felsőbb osztályokban és a gymnasiumban csak nagyobb időközökben. Fordítás az idegen nyelvre, helyesírási gyakorlat, átalakítás, utánzás készíti elő a reálintézetekben a felsőbb osztályok önállóbb munkáját, a mely azért az egyszerű fordítást is megtűri maga mellett. A reálgymnasium és a főreáliskola felsőbb osztályaiban egy évben körülbelül négy házi és két iskolai írásbeli dolgot kell készíteni — minél változatosabb feladatokkal.

7. A *tanítás nyelve*. Kivánatos, hogy a tanár az illető nyelven tanítani tudjon, de nehezebben érthető magyarázatok s a nyelvtan-tanítás nyelve az anyanyelv. Irodalmi és művelődéstörténelmi tárgyalás közben különösen ajánlatos az idegen nyelv felhasználása.

8. *Egyesítés, összefüggés* az idegen nyelvi tanítás egyes részletei között mindenik fokon feltétlenül szükséges.

Az új porosz tantervből az élő idegen nyelvek tanítására ezeket jegyezhetjük meg. A régi tantervtől nem sok eltérés van, az azóta nagyon erősödő vagy legalább is hangos reform-törekvések nem idéztek elő változást. Nem is volt rá szükség, mert a tantervek a nyelv gyakorlati tanításának elég tért, jóformán teljesen szabad kezét engednek.

A magyar tantervre térve ismét külön kell egyelőre választanunk a két idegen nyelvet. A francziának nálunk a német, az angolnak a francia nyelv felel meg.

a) A gymnasiumban a cél meghatározása a porosz gymnasiuméval megegyezik. Ép oly sokat kíván, mikor a nyelv használatában «gyakorlottság»-ot szeretne elérni. Kivált zsúfolt osztályainkban — tudjuk — mily messze maradunk ettől! * Ennél a reáliskolában sem mer a tantervünk többet kívánni. Reáliskolánk a gymnasium V. és VI. osztálya anyagát bővebben négy évig (III—VI. osztálya) dolgozza fel, egyéb-

* A református tanterv szerény kívánsága sokkal inkább teljesíthető: «alapos előkészültséget a nyelv . . . használatára» adhatunk.

ként a tárgy felosztása is megegyezik a kétféle intézetben. Ebből is látható, a mit az órák számában levő nagy különbség már sejtetett, hogy a magyar reáliskola a cél kitűzésében a porosz reálintézetekénél sokkal szűkebb határok közé húzódik.

A nyelvtan a mi gymnasiumunkban egygyel kevesebbet: négy évet foglal el, a reáliskolában pedig hatot, tehát a legfelső osztályok mint a magyar és porosz gymnasiumban, ott is tisztán az olvasmányoknak és beszédgyakorlatoknak maradnak meg; mintegy azt fejezi ki ezzel mindkét tanterv, hogy e két osztályban csak olyan tanulók lehetnek, kiknek a nyelvtan miatt nincs többé fennakadások. Az olvasmányokat a mi tantervünk jobban részletezi s a gymnasium és reáliskola között az a különbség, hogy a gymnasium III. és IV. oszt. anyaga a reáliskola I. és II., az V. és VI. oszt. anyaga jó részben a III. és IV. osztályba jut, a reáliskola V. és VI. osztályába pedig a gymnasium IV. oszt. tárgyának egy része, kibővülve a költői és prózai műfajokra vonatkozó könnyebb nyelvezetű mutatványokkal. A VII. és VIII. osztályban a kétféle iskola tanterve teljesen megegyezik. Itt «az olvasmányok az irodalomtörténeti tanítás alapjául» szolgálnak s a német irodalomtörténetből való képeket «lehetőleg az olvasmányokkal összefüggésben» kell adni. Nézetünk szerint feltétlenül *csak így* lehet. Az V. és VI. osztályban, sőt még azelőtt megkezdett olvasmányok a négy felső osztályban együtt járhatnak irodalomtörténeti megjegyzésekkel, melyeknek különösen a magunk irodalmára célzó, röviden összevető részletei nemcsak értékesek lehetnek, de érdekesek is a fiúk számára. A Nibelungenliedből pár részletet véve az olvasmányok közé, azokhoz mindent hozzáfűzhetünk, a mi abból a korból tanítványainkra nézve általában értékes. «A leghirebb középkori mondák» pedig a VI. osztály prózai olvasmányai között találhatnának ismertetés alakjában őket megillető helyet, a VII.-ben inkább az ú. n. első classikus korból kellene bővebben mutatni példákat. Lessing, Goethe és Schiller, a második classikus kor főalakjai szolgáltatják a VII. és VIII. osztályban tantervünk szerint az olvasmányokat, melyekhez szépen csatolkozhatnak az irodalom történetébe illő megjegyzések minden terjedelmes fejtegetés nélkül is. E fokon az a legnagyobb eltérés, hogy a porosz tanterv a francia irodalom újabb termékeit kívánja olvasmányul, mi pedig főképen a Goethe korából vesszük a tárgyat. Csupán egy tekintet mond ennek ellene: a legújabb kor nyelvétől sokszor eltérő nyelvet olvastatunk így. Ez meg pótolható hiány, a «kisebb prózai és költői darabok» közé mindenütt juttathatunk a legújabb írók munkáiból is. A dolgozatok köre nálunk is majdnem ugyanaz, bár a felső két osztályban a fogalmazás gyakorlása nagyon szerény helyecsét nyert. Pedig ennek kell ott az első helyen állania s mellette a németből való értelmes és főként magyaros fordításnak. Az érettségi vizsgálat ugyan a magyarról né-

metre való fordítást kívánja, de a két módon arra is több készséget lehet szerezni, mint megállapított, esetleg helytelenül értett magyar szöveg fordításával. Még gyakorlati szempontból is, — melynek a német tanítását nálunk alá vetik — hasznosabb a németből való fordítás, meg a fogalmazás, nem kell mondanunk sem, hogy miért. A magyar tanterv kitűzi a dolgozatok mennyiségét is; itt is az az eset, a mi az anyanyelvnel: az alsó fokon körülbelül kevesebbet iratunk, a felső osztályokban többet, mint a poroszok. «A tanítás nyelve a felsőbb osztályokban lehetőleg a német» nálunk, a mi egészen megfelel a porosz tanterv óhajításának. A már emlegetett miniszteri rendelet szerint «a mennyire középiskola általános céljai megtűrték, előtérbe lépett a nyelvtanítás gyakorlati szempontja», — szaporodott «a voltaképeni nyelvtanulás ideje», vagyis több évre terjed most a nyelvtan tanulása. Gyakorlati szempontból legfontosabb a beszéd gyakorlása, a mit tervünk kellően kiemel.

b) A második idegen élő nyelv reáliskolánkban a francia; célja a porosz tanterv megfelelő tárgyaival egyezik: az újabb francia irodalom értését kívánja a beszédben és írásban való gyakorlottságon kívül. A kivánságok teljesen egybe vágnak a németre vonatkozókkal; a nyelvtant, mint a gymnasiumban, itt is négy évig tanulják, az olvasmányok elosztása is ugyanazon elv szerint történt, az írásbeli dolgozatok rendje épen az, a tanítás nyelvére, az irodalomtörténeti «képek»-re vonatkozó megjegyzések nemkülönben; mindebben csak az az eltérés, hogy a IV. osztály olvasmányai között Franciaország természeti és művelődési viszonyaira vonatkozók is vannak.

Mindkét élő idegen nyelvre vonatkozóan főképen a cél kitűzése és az egyes osztályok feladatainak a cél szolgálatába való állítása érdemel figyelmet. Egyik cél (az iskola bírálói, magok a tanulók ezt hajlandók fontosabbnak tartani) a beszédben és írásban való gyakorlottság. Az 1892-iki porosz tanterv az egész gymnasiumi oktatásra nézve az olvasmányokat teszi a francia nyelvi oktatás középpontjába, az 1901-iki azonban kifejezetten csak a felső három osztályban. Ezt annak kijelentésül tekinthetjük, hogy addig, tehát a nyelvtan elvégzéséig az élőszóval való gyakorlás és tanulás a fődolog. A mi tantervünk már az olvasmányok részletezésével is mintegy a sok olvasásra indít, a nyelvtant ugyan rövidebb ideig, de ép azért egy-egy osztályban nagyobb mértékben taníttatja. A kivánság kifejezésén túl nem sokban nyilatkozik tehát a gyakorlati tanítás előmozdítása. Nem hibaként említjük, mert a gymnasium feladatának valósággal nem tartjuk magában és főképen a beszélni tanítást, még pedig a gymnasium magasabb céljai miatt, meg a tanulók nagy száma miatt is. A beszédben való gyakorlás az alapvetéshez tartozik, elősegíti a nyelv megszokását s megkönnyíti az idegen írók teljes megértését. A beszéd fontosságát mindkét tanterv elismeri, de úgy tet-

szik, jobban érvényre juttathatja azt a porosz tantervhez ragaszkodó tanár. Mind a kettőben az olvasmányokhoz illeszkedő s a poroszban több-félére kiterjedő gyakorlás a haladás eszköze és mértéke. A porosz gymnasium hívei azonban félnék a gyakorlati szempont nagy mértékű érvényesülésétől s bár az említett irányban elismerik a beszédgyakorlás fontosságát, határozottan azt kívánják, hogy ez a középső fokon a nyelvtannak, felső fokon az olvasmányoknak a rá fordított idő mennyiségére nézve mögötte maradjon. (V. ö. *Faetzolt*, *Das Gymnasium und der französische Unterricht*. — *Monatschrift f. d. h. Schulen*. 1902. II. füzet.)

Nálunk ismét csak felüti a fejét az «esetleg» és «lehetőleg» révén az irodalomtörténet tanítása. Következetes a tanterv az anyanyelvénél mutatott felfogásához; a porosz is a magáéhoz, mert nem kíván olyan irodalmi ismeretet, a melynek az olvasmányban nincsen támasza. Kevesebbet is kívánunk az olvasmányoktól: az illető nép művelődéséről az az említett egy ponton (reáliskola IV. osztály) kívül másutt nem tájékoztatjuk hivatalosan tanítványainkat, pedig a feladatot ez nem nehezítené, az eredmény mégis értékeesebb lenne. *

6. *Történelem*. III—IV. g., rg. 2—2 (—; m. 3—3); r. III. 3 (+ 1 m. 2), IV—VI. 2—2 (—; m. 3—3); VII—IX. g., rg., r. 3—3 (—; m. VII—VIII. 3—3). Az órák száma az eddigi, csak a főreáliskoláé szaporodott eggyel. Az I—II.-ben nincsen külön történelem-óra, de az anyanyelvi órák közül egy minden héten történelmi olvasmányval telik el. Eddig a történelem és földrajz óráit közösen számították, most választották először külön. A feladat kitűzése eddig is külön történt. Mi a gymnasiumban hárommal, a reáliskolában kettővel több órát fordítunk a történelemre.

A cél ez a tanterv az eddigi szerint s mindhárom intézetben egyformán határozza meg: a világtörténet korszakalkotó eseményeinek, különösen a német és porosz történelemnek hely és idő szerint való ismerete; az okok és hatások összefüggése. a történelmi érzék fejlesztése.

Az I. osztályban semmi sem változott; a II. osztályban a classikus ókor mondái s a görögök és rómaiak történetének Solonig, illetőleg Pyrrhus fellépéséig terjedő része az anyanyelvvel kapcsolatos történelmi anyag. Ennek rövid összefoglalása után a III. osztály Nagy Sándor, illetőleg Augustus haláláig halad, közben a legjelentékenyebb keleti művelt

* A reformatus tanterv a VII. és VIII. osztályban észrevette és pótolta az állami tanterv eme hiányát. A beszédgyakorlatokat azonban «a lélektan és erkölcstan fogalomrendszerére» is kiterjeszti! Ezt az így szinte megdöbbentően nagy feladatot a megjegyzések során ugyan jól leszállítják, mégis hiábavalónak tartjuk a kitűzését.

népekről is elmondva a legfontosabb vonásokat. A rómaiak és németek összetűzéseit a IV. osztály tárgyalja részletesen, még pedig a római birodalom fénykorával megismerkedés után a németek történetéről szólva; ezt használja kiindulásul s a középkor végéig halad. Az V. osztály Nagy Frigyes trónraléptéig, a VI. osztály onnan a jelenkorig viszi a tanulókat. A VI. osztály az egyetlen, melynek anyagát a tanterv részletezi; a részletek között az egységes német birodalom megalapítása az utolsó fontos esemény. A hazai történettel s az egyes uralkodók életének jellemzésével kapcsolatban kívánja a tanterv a német társadalmi és gazdasági fejlődés történetét összehasonlító modorban a XIX. század végéig; a Hohenzollern-háznak a földművelő-, polgári- és munkásosztály emelésére volt hatását különösen kiemeli. Ilyen módon itt a történelem tanítása elvégződik utána a felső fokon az ismétlő, inkább mélyebbre ereszkedő tárgyalásban kezdődik előről. A gymnasium első két osztályának az itt az előkészítő feladata, hogy a fiúk szívét és képzeletét, gondolatvilágát a mult nagy alakjaival töltsen meg, a történelmi felfogásnak alapot vessen. Az anyanyelv anyagával való szoros kapcsolat s a tanár lelkes szabad előadása itt minden; könyvre nincsen külön szükség. A III—VI. osztályokban a fontosabb események megismertetése és megtanítása a feladat, mely e fokon inkább a külsőségekre: az események helyére, egymásutánjára szorítkozik. A VII. osztálytól kezdve az eddig mellékes lép előre s mindenek előtt az a mélyebben kutató, összefüggést feltüntető tanítás feladata, hogy az események rendszeres egybefüggését, a történelem folyamában nyilatkozó áramlatokat s a jelennek a multból való kifejlődését felfogják a tanulók s már itt indítást nyerjenek arra, hogy a nép fejlődésére lényegesen ható szellemi és gazdasági jelenségeket méltányolják. A VII. osztályban a keletre s a hellenizmusra is kiterjeszkedve addig haladnak így el, a meddig a IV. osztályban, de itt összehasonlító módon az állami és művelődési viszonyokat is csoportosítják. A VIII. osztályban az egész emberiség fejlődésében nevezetes római császárokat s a harmincz éves háború végéig a németek történetét tárgyalják hasonló módon, az államok 1648-iki állapotát is leírva. A világtörténelmi jelentőségű, bár nem németországi eseményeket, továbbá a keresztes hadjáratokat, az egyházi újításokat, meg a XV. és XVI. század felfedezéseit az eddiginél magasabb szempontból kell fejtegetni. A legfelső osztályban a porosz nemzet története a fő, egészen a jelenkorig; a VI. osztály összefoglaló, gazdasági és társadalmi viszonyokra kiterjedő anyagát itt az ifjak értelméhez mértén mélyíteni kell.

Mint az anyanyelvnél, itt is kiemelik a megjegyzések a tanár «első sorban» fontos személyiségét, «mely csak az anyag szabad feldolgozásában és szabad előadásában érvényesülhet». A tanár tapintatától kivált a VI. és a IX. osztályban, épen a társadalmi és gazdasági kérdéseknek a

jelenlegi állapotokhoz való viszonyát tárgyalva vár sokat. A tanulók fejlettségét kell mindkét alkalommal szem előtt tartani főképen. A megjegyzéseket ott kell a történelem tanításába beilleszteni, a hol társadalmi és gazdasági feladatokról van szó. «Az erkölcsi és történelmi szellemtől áthatott tanítás e közben egyrészt korunk némely társadalmi kívánságainak a jogos voltát mutatja ki, másfelől pedig minden olyan kísérlet veszedelmes, rontó hatását, a mely a társadalmi rend erőszakos megváltoztatására irányul.» Minél tárgyiasabban mutatja be a tanítás az egyes társadalmi rétegek egymáshoz való viszonyának és a munkás osztály helyzetének a fejlődését, a jó felé való haladást, «annál inkább sikerül az egészséges érzékű német ifjúságot a jelenkor jogosulatlan társadalmi törekvéseiről, azok veszedelmes voltáról nyugodtan és tisztán ítéletre képessíteni.» Az iskola e szerint nem foglal e kérdésekben semmilyen pártállást, csak feltünteti a történelmi fejlődés rendjét, összegezi egészen máig az eredményeit s ezt nyújtja alapul, melyen megállva az újabb eredményhez még nem jutott fejleményeket a tanulók megítélik. E pontot különösen jónak tartjuk a tanulók jövőre tovább fejlődésére nézve, mert nemcsak arról nyernek általános ismeretet a politikai történet révén; hogy semmi sincs előzmény nélkül, hanem épen azoknak az eszméknek a fejlődését is megismerik; melyeknek a társadalom különböző osztályaiban hatása alá kerülnek. Teljesen hibás lenne nemcsak általános nevelési szempontból, de — azt hisszük — a porosz tanterv felfogása szerint is a megjegyzések minden olyan értelmezése, melyből a tanár egy bizonyos irány ellen vagy a mellett való állásfoglalásban láthatná személyisége érvényesülésére a tért. Méltán emeli ki a tanterv a tanári, nevelői tapintat jelentőségét e kérdésben. *

Az általános előkészülés céljából értékes az a felsőbb osztályokra vonatkozó megjegyzés, hogy nagyon ajánlatos a történelmi tények összehasonlító, az anyagot különböző czéllal csoportosító egybefoglalása, különösen az utolsó évben. Ez kivált a sok számot elkerülő, de mégis rendszeres ismétlések közben történhetik, a mire nézve a tantervnek az az új rendelkezése, hogy a IV. osztályban az ókori történetre, a VI.-ban a brandenburgi és porosz, a VII.-ben a német történetre vonatkozó fontos évszámok ismétlését tűzi ki, talán helyesebben mondva az események időrendben való ismétlését, a VIII.-ban ismét az ókori történet időrendi összefoglalását. E célból a megjegyezni való évszámokból nem nagyon terjedelmes jegyzéket kell összeállítani.

A cél meghatározása a porosz tantervben kissé bővebb ugyan, de

* A történelmi tanítás e részéről l. *Dr. Udo Gaedo*, Zur Behandlung gesellschaftlicher und wirtschaftlicher Fragen im Geschichtsunterricht der höheren Schulen. — Lehrproben und Lehrgänge, 69. füz. (1901. okt.)

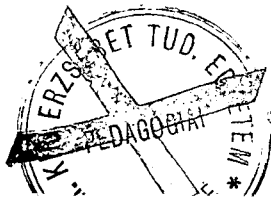
a magyar tanterv céljával mégis megegyezik. A feladat közelebbi meghatározásában már nagyobb az eltérés. Abban is, hogy nálunk az I. osztályban is van szó az ókorról, de főként abban, hogy a III. és IV. osztályt csak a magyar történelemmel foglalva el, tanításunk súlypontját nyilvánvalóbban helyezük a nemzet fejlődésére. A kiegyezésig eljutva térünk az V. osztályban az ókorra (476-ig), a VI.-ban és VII.-ben az egyetemes történetre 1871-ig; a VIII.-ban pedig a magyar nemzet történetének, különösen az állami élet fejlődésének összefoglaló áttekintése a feladat; befejezésül hazánk politikai, gazdasági és műveltségi jelen állapotát ismertetjük. Ennyiből is előttünk állanak a különbségek, első sorban az, hogy míg a porosz tanterv a tanulót már az első perczen a bibliai történetekből megismert kezdetet követő fejlődés menetébe állítja s a német nemzet történetére fordítja ugyan a fő gondot, de mégis ebből a fejlődésből veszi azt ki s emeli mindig jelentékenyebb helyre, a mi tantervünk mindentől függetlenül a nemzeti történelemhez kezd és csak ennek alapos megtanítása után fog az igazi történelmi fejlődés ismertetéséhez. Bizonyos, hogy itt a kiindulás elvében van az eltérés oka s a tantervekből kétségtelen az is, hogy a magyar tanterv alapelve itt a nemzeti elem kidomborítása, a poroszé meg épen az, a mivel a cél meghatározása is bővebb: a történelmi (a fejlődés iránt való) érzék kifejlesztése, az eseményeknek az okok és okozatok összefüggésében való megértése. A németek történetét talán azért könnyebb ily szempont alá helyezni az iskolában, mert nekik az egyetemes történelemben a miénknél nagyobb a szerepök. Minthogy azonban az elemi iskolában a magyar gyermekek a nemzet történetével már megismerkedtek, nem járna nálunk semmi veszedelemmel, ha először az egyetemes történelemmel végezve, az e közben is tanultakra alapítanók csak a nemzeti történelem részletesebb megismerését. Ez nem jelentené semmiképen a nemzeti elem háttérbe szorítását, sőt épen mert a középiskola általánosan képző többi tárgyai között a történelem jelöli ki az itt önálló munkára előkészített ifjúság nemzeti feladatát, a nemzeti történelem tanulságait a felső osztályokban értékesebben lehet kiemelni, mint a II. és III.-dikban, a hol lehetetlen a külső történetnél kellően mélyebbre menni, vagy akár mint egyedül a VIII. osztályban, a hol megint az év rövidsége, a befejezésül adott újabb ismeretek, általában az utolsó évvel járó, ismeretszerzésre törekvő ösztön semmiféle elmélyedésnek nem kedvez, de már megszerzett ismeretek, már felbredt gondolatok összegezésére alkalmas. A két tanterv végcélja hát egy s épen nem mondhatjuk, hogy a porosz tanterv alapján nem lehet a nemzeti elemet a mi eljárásunkéhoz hasonló eredménnyel kiemelni. Ha pedig az egész középiskolai oktatás és nevelés végső célján gondolkozunk, a nemzeti munkában való öntudatos részesedés indítékait keressük, ha a feltételeket vizsgáljuk, melyek nélkül a munkánk legalább

is kétséges értékű, ha nem hiábavaló: akkor mindezek a tekintetek azt kívánják tőlünk, hogy általános emberi művelődésünk érdekében ép úgy, mint nemzeti feladatainkra való tekintettel a nemzet eddigi fejlődését az egyetemes fejlődés keretében ismertessük meg tanítványainkkal. Így jelenhetik meg előttünk maig történt alakulásunk helyes képe, így léphet ki az egyetemes történet keretéből a magyar nemzet mint sajátosan fejlődött s e fejlődés megszabta irányban haladó személyiség. A történeti oktatásnak ez a felfogása a tanulók személyiségének a megalakulására is hatással van, mert a csupán egyéni hajlamok kifejezésének az egyes nemzetek történetében is látva az elégtelen voltát, az egészbe való beilleszkedés szükségének az érzete fejlődik ki bennök. Ezzel az egyesnek is megadva, a mi azt megilleti, nem kevésbé emeltük a nemzeti összetartozás érzését is. * Csupán abban az összefüggésben, az egyetemes történet folyamában juthatnak a tanulók nemzeti önismeretre, a mit épen haladásunk legelső alapjául jelöl meg a maig legnagyobb magyar nemzetismerő és nemzetnevelő. Széchenyi István.

Csupán a sorrend lenne más a tantervünkben ezek szerint, az egyetemes történet után következnek külön a részletes magyar történelem, mint a történet-tanítás koronája s végül a mai állapotok rajza, mint a megismert fejlődés eredménye.

Nem említi a magyar tanterv a gazdasági és műveltségi állapotok fejlődésének a megismertetését. Az irodalom és történelem tanítása közben ugyanis esik szó róla, de a porosz tantervet ez mégis teljesebbé teszi. A porosz tanterv nyomán a tanulók az egyes német államokról tájékozódhatnak s ezzel a nemzeti összetartozás érzése felébred. Nálunk az önismeret mellett a kölcsönös megismerés céljából is szükséges volna a történet tanítása közben az ez által már a nemzetek személyiségét is némileg megértő tanulókat hazánk nemzetiségi viszonyaival megismertetnünk. A telepítéseken kívül alig hallanak ma erről az iskolában, pedig az egység tudatos tétele, Magyarország igazi műveltségi állapotának megismerése céljából ez szinte elkerülhetetlen. A magyar nemzeti irodalom a magyar nyelven írott munkákat jelenti ugyan, de ez irodalmi ismeretek összehasonlító közlése közben a hazában más nyelven írott művekre igen tanulságos pillantásokat lehetne vetni. Ép így a VIII. osztály összefoglaló történelmi tárgyalásába bőven kamatozó tőkeként kellene a Magyarországon lakó más nyelvű nemzetiségek viszonyainak az ismertetését bevenni. Az ítélet helyessége minden dologban első helyen a kérdés fejlődésének az ismeretétől függ. A nemzeti szempontból szükséges ismeretek megszerzéséről pedig közösen kell a nemzetnek gondoskodnia.

* A történet középiskolai szerepére nézve l. *Schneller*, Pæd. dolgozatok I. 46. és köv. l.

A porosz és magyar tantervben a nemzeti célt egynek látjuk, csupán az utak nem egyeznek; a szerint térnek el, a mint egyik tanterv magát a nemzeti elemet, a másik pedig az egészből kiváló nemzeti elemet állítja előtérbe.

7. *Földrajz.* g. I—III. 2—2 (—; m. I—II. 3—3, III. 2); IV—VI. 1—1 (—; m. —); — rg. I—V. 2—2 (—); IV, 1 (—); — r. I—V. 2—2 (—; m. I—II. 3—3, III. 2, IV—V. —), VI—IX. 1—1 (VI.—VII.—IX. + 1; m. —). A gymnasiumnál a reálgynasiumban kettővel, a főreáliskolában öttel több óra van. Most jelenik meg a földrajz először külön összegezett óraszámmal. A magyar iskolákban a kettő óraszám egyenlő; mindenikben csak az I—III. osztályban van külön földrajzi óra, feljebb mindig a történelemmel kapcsolatos.

A tanítás célja a három intézetben megegyezik; a reál-intézetek nagyobb óraszámú osztályaiban a feladat kissé bővebb. Az eddigi cél volt: a környező természet és a térképek értelmes szemlélése, a földfelület természeti viszonyainak és politikai felosztásának az ismerete, valamint a math. földrajz elemei. Most a politikai felosztás helyébe az emberiség terület szerint való elosztását tették.

Az anyag az eddigi maradt, de némi változás van az egyes osztályok feladatában: némely részlet helyet cserélt. Az I. osztály csak bevezető ismereteket ad, a közvetlen környékből kiindulva és teljesen kézi könyv nélkül. II. osztály: Németország és Közép-Európa; III. osztály Európa többi része; IV. osztály más világrészek; a német gyarmatok, más országok gyarmataival összehasonlítva; V. osztály Németország földrajzának ismétlése és kiegészítése; VI. osztály: u. így Európa többi része és elemi math. földrajz; a II—VI. osztályban térkép-vázlatok készítése a táblán és füzetben; VII—IX. osztály általános ismétlés; a főreáliskolában még mindig hetenként egy külön órán: az általános physikai földrajz elemei, akalmilag egy s más a népisméből. A gymnasiumban és reálgynasiumban mindebből a lényeg. A mennyiségtannal vagy természetannal kapcsolatban a math. földrajz alapjai; a főreáliskolában a legfontosabb közlekedési és kereskedelmi utak átnézete, a másik két intézetben ugyanez a történettel összefüggésben. E két intézetben egy évben legalább 12 órát a földrajz ismétlésére kell fordítani. A megjegyzések között több új van. Így például: a politikai és physikai földrajznak egyenlő elbánásban kell részesülnie. Kevés számadatot kívánjon a tanár s csak kerekszámokat. A térkép a tanítás középpontja, a könyv csak a házi készüléskben segít. A fali térkép, meg a fiúk lehetőleg egy rendszerű legyen. Fontos a térkép-rajzolás, de nem lehet kívánni, hogy ezt otthon is végezzék a fiúk s nem szabad pusztán másolást megengedni. Felsőbb fokon a rajzolás jó eszköze az ismétlésnek. Érdekes és bizonyára a körülményekből keletkezett az a megjegyzés, hogy a földrajzot

lehetőleg azzal behatóan foglalkozó tanár tanítsa s egy-egy intézetben ne legyen e tárgy sok kézből.

A magyar tanterv a földrajz-tanítás célját annyival bővebben határozza meg, a mennyivel a történelem feladata szűkebb körű: ide veszi a nevezetesebb országok és népek állami, gazdasági és műveltségi jelen állapotának az ismeretét, hazánkra való főtökintettel. Az I. osztály a bevezető ismereteken kívül hazánkkal teljesen végez, a II. osztály Európa többi államait, Ázsiát és Afrikát ismerteti meg, a III. osztály Amerikát és Ausztráliát s azután a math. és physikai földrajz részletesen felsorolt alapismereteit nyújtja, a IV—VIII-ig pedig mindig a történelemmel kapcsolatosan. Kiderül ebből, hogy a czélul kitűzött tájékozások közül legalább a műveltségre vonatkozót a földrajz nem adja, mert az alsó három osztály-fejletlen növendékeinek nem is adhatja meg. Ez tehát a történelemnek marad, a hol e nélkül hiányt érzünk a czél meghatározásában is, annál inkább az eredményben. A két tanterv között e szerint eltérés van a politikai földrajzra fordított időben s abban, hogy a matematikai és physikai földrajzot már a III. osztályban tanítják nálunk.

S. Számolás és mennyiségtan. G. I—III. 4—4 (—; m. I—II. 4—4, III. 3), IV—V. 3—3 (—; m. 3—3), VI—IX. 4—4 (—; m. VI. 4, VII. 3, VIII. 2); rg. I—III. 4—4 (—), IV—IX. 5—5 (—), r. I—II. 5—5 (—; m. 4—4), III—IV. 6—6 (—; m. III. 3, IV. 4), V—IX. 5—5 (—; m. V. 5, VI—VII. 4—4, VIII. 3.). A reálgymnasiumban nyolczczal, a főreáliskolában tizenhárommal több óra van, mint a gymnasiumban; mindenütt annyi, mint eddig. A magyar gymnasiumban négygyel, a reáliskolában tizenegygyel van kevesebb óra, mint a megfelelő porosz intézetben. Nálunk kisebb különbség van a két intézet órái számában.

A gymnasiumnak külön s a két reál-intézetnek ismét külön meghatározott célja jórészt a régi maradt, csak a számolásban kívánja az új tanterv a fejből való számolás gyakorlását is. A két czél között az órák számának megfelelően tetemes különbség van. A módszeres megjegyzéseket most egybefoglalva fűzik a mennyiségtani tantervekhez. Általános érdekű és becsű a bevezetés: «Ez intézetekben a mennyiségtani tanítás legfontosabb feladata az *értelem fejlesztése*, mely képessé teszi a tanulót a szerzett ismeretek és nézetek önálló felhasználására. Ezért e tárgy minden rétegében a tételek megértése és az alkalmazásban való ügyesség a czél. Mint mindenik tantárgy, a mennyiségtan is előmozdítja az anyanyelv ápolását; módja van erre az önállóbb házi dolgozatokban, melyekből a felső osztályokban minden négy hétre esik egy.» A számolásra vonatkozik az a megjegyzés, hogy bonyolódott számításokat s az ú. n. polgári számvetésnek minden olyan oldalát mellőzni kell, a mely csak a tanulók előtt érthetetlen üzleti ügyekben fordul elő. A tulajdonképeni számolás

tanítása a gymnasium III. és a reál-intézetek IV. osztályában véget ér. (Nálunk mindkét intézet a III. osztályban végezi el.) A IV.-től kezdve gyakorolni kell a szerkesztést. A tanárnak itt is arra kell törekednie, hogy a feladatok kiválasztása és világos magyarázat által a tanulóban felébressze az önálló képesség érzetét s e gyakorlatok képző erejét érvényre juttassa. Új még a következő részlet: «Bár a mennyiségtannak önálló értéke van, az oktatás nyer azzal, ha e tudománynak az életben vagy a természetben körében való hasznavehetősége kitűnik s alkalom nyílik arra, hogy a mennyiségtani érzéket gyakorolják. «Ezért a természettan illető részéből a mennyiségtani órán is szabad gyakorlatot végezni. A gymnasiumban csak úgy lehet ennek a korlátolt óraszám miatt sikere, ha a «mennyiségtant és természettant egy tanár tanítja.» «Mint hogy a felső osztályokban a mennyiségtan okozta nehézséget tapasztalás szerint csaknem kivétel nélkül az alapvetés hiányai idézik elő, azért az alapismeretek gyakorlására elég időt és gondot kell fordítani.» Azután is ismételtetni kell alkalmmal: «Lelkiismeretesen szigorú osztályozás a tanulók érdekében szoros kötelessége a tanárnak.»

9. *Természettudományok* (növénytan, állattan, ásványtan, természettan, vegytan). G. I—IX. 2—2 (—; m. I—II. 2—2, III. —, IV—VI. 3—3, VII—VIII. 4—4); rg. I—V, 2—2 (—), VI. 4 (—1), VII—IX. 5—5 (—); r. I—IV. 2—2 (—; m. 2—2), V. 4 (—; m. 6), IV—IX. 6—6 (—; m. VI—VII. 6—6, VIII. 4.). Eddig is ennyi óra a gymnasiumban és fő-reáliskolában, a reálgymnasiumban egygyel több volt. Most történik először, hogy az összes természettudományi tárgyakat összeveszik. A gymnasium óráinál tizenegygyel több a reálgymnasiumé s tizennyolccsal több (épen kétszerese) a főreáliskoláé. A magyar gymnasiumban ötten több óra van, a reáliskolában épen annyi, mint a poroszoknál s nálunk kisebb a két intézet órái között a számbeli különbség.

A tanítás célját mindenik ágban külön határozza meg az eddigi módon, némi bővítéssel; a reálintézetekben több az anyag, mint a gymnasiumban. Az egyes osztályokban csekély az eltérés az eddigitől. Az ásványtan tanítását a tanterv külön jelöli ugyan meg, de a gymnasiumban a vegytan elemeinél van csak szó néhány fontosabb ásványról. Négy osztályban növénytan és állattan foglalkoztatja a tanulókat. Az V.-ben az az emberi test megismerése és egészségügyi tájékozás után a természettan tanulására készítenek elő. itt és a VI. osztályban; a VII.-ben hőtán és alkalmazása az időjárásstanra, delejesség és villamosság, első sorban galvanismus, a VIII. és IX. osztályban erőműtan, a hőtánra alkalmazva, mennyiségtani földrajz és csillagászat, rezgéstán, hangtán és fénytán a tanítás tárgya. A reálintézetekben a bővebb anyagnak némiképen más az elosztása. Nálunk a gymnasiumban az I. és II. osztályban van röviden természetrajz, a III.-ban nincs e féle (l. a földrajznál: fizikai földrajz),

a IV-ben növénytant, az V-ben állattant, a VI-ban önálló tárgyként ásványtant tanítunk, a VII-ben eróműtan, hangtan, fénytan, a VIII-ban hőtán delejesség és villamosság, meg a kosmographia elemei fejezik be a természettudományok tanítását. Vegytani ismereteket a VI. osztályban szereznek a tanulók. Fő eltérés tehát abban van, hogy nálunk a természetrajzot tanulják kétszer a fiúk, a porosz gymnasium tanterv szerint, meg a természettannak van előkészítője; nálunk a vegytan jár az ásványtannal, amott megfordítva. Reáliskolánkban a III. és IV. osztályban elemi ismereteket nyújtunk a természettanból, jórészt azokat, a miket a gymnasium III. osztályában a matematikai és physikai földrajz magában foglal. Lényeges különbség, hogy a porosz tanterv szerint a gymnasium V., a reálintézetek VI. osztályában az emberi test alkotásáról szólva, egészségtani ismereteket is közöl a tanár. Nálunk erre egy osztályban külön heti óra van (legalább némely intézetben) s akkor orvostól tanulják a fiúk az egészségtant. Nem ereszkedve a kérdésbe, csak hangsúlyozzuk az egészségtan fontosságát; a test szervezetéről beszélő tanár megjegyzéseitől, érthető beszédétől bizonyos nagyon veszedelmes és sok gondot okozó ifjúkori tévedések megelőzését szeretnők remélni.

A rendszerbe foglalt módszeres megjegyzések hangsúlyozzák, hogy bármily értékes és később hasznavehető ismereteket szerez is e tárgy tanulásával a tanuló, ez mind nem végcél, csupán eszköz az általános képzésre. A tanulót érzékei helyesen használására s a látottak helyes leírására kell megtanítani; a természeti tünemények törvényszerű összefüggését s e törvényeknek az életre való jelentőségét kell megértenie s lehetőleg azt is, hogy e törvényeket mi módon ismerték meg. Szemlélet és kísérlet ebben az oktatásban az első. A tárgy mindenik részét megvilágító, bár rövid megjegyzések végül a rengeteg anyagban való helyes válogatásra intenek. A tanár mindenek előtt önálló megfigyelésre és gondolkodásra igyekezzék vezetni a tanulókat s kerüljön el minden könyv nélkül megtanulni valót. Csak a reálintézetek felső osztályaiban lehet legfeljebb minden negyedik héten valami nagyobb házi munkát kívánni.

A mennyiségtani és természettudományi tantervhez járuló megjegyzéseknek azt a sajátosságát kívánjuk itt különösen kiemelni, a mi az eddigiben nem volt meg, hogy a tárgyaknak az általános képzésben, a nevelésben való nagy feladatát hangsúlyozzák.

10. *Rujz.* Kötelező: g. II—V. 2—2 (—; m. I—II. 3—3, III—IV. 2—2); rg. II—IX. 2—2 (—); r. II—IX. 2—2 (—; m. I—IV. 4—4, V. 2, VI—VII. 5—5, VIII. 2). Mindenik intézet csak a II. osztályban kezdi a reálgymnasiumban és főreáliskolában kétszer annyi óra van, mint a gymnasiumban. Nálunk a gymnasiumban kettővel, a reáliskolában tizenhatal több (kétszer annyi) az óra e tárgyban.

A gymnasiumi kötelező rajztanulás az alakok és színek látására s egyszerű tárgyak ábrázolására képesít. A gymn.-ban csak a VI. osztályban kezdődő, nem kötelező rajztanulás közben nyerne tájékozást az ábrázoló mértanban az ez iránt épen érdeklődő tanulók. A reálintézetekben a gymnasiumi kötelező anyagon kívül mindazt kötelezően adják, a mi a gymnasiumban az önként vállalkozva tanulók tárgya, sőt a mértani rajzot teljesebben, részletesebben. A mi reáliskolánk anyaga sokkal bővebb, külön van a rajzoló és ábrázoló geometria, külön a szabadkézi rajz, sokkal magasabb feladattal és részletesebb követelményekkel. A tárgy jelentőségét azonban egy képen fogja fel a két tanterv; a miénk is azt kívánja a mértani ismeretekeken kívül, a miben a porosz tanterv a rajznak, mint tantárgynak a jogosultságát látja, hogy t. i. a tanulók felfogó és megfigyelő képességét fejleszti, a teremtő ösztön érvényesülésére alkalmat ad. A vázlat-készítés és emlékezetből való rajzolás pedig arra tanítja meg a tanulót, hogy minden tárgy jellemző vonásait fogja fel lehetőleg gyorsan s tisztán őrizze is meg. Ez a megjegyzés a porosz tantervet előnyösen bővíti.

Az, hogy a porosz gymnasiumban a szabadkézi, nálunk a mértani rajz a fő, megint arra a már többször említett különbségre mutat, hogy a mi tantervünkben szinte mindenütt az ismeret anyaga, amabban mindenütt a tárgynak az általános képzésben közreható volta emelkedik ki. Nem az elméleti tudást, hanem a képességet fejleszti a rajz tanításával is.

11. *Írás.* I—II. g., rg. 2—2 (—; m. 1—1), r. I—III. 2—2 (—; m. I—II. 1—1). Annyi óra van, mint eddig volt. A főreáliskolában kettővel több, mint a másik két intézetben. Nincs semmi megjegyzés az írás tanítására, csupán az az újítás, hogy a III. és IV. osztály rossz írású tanulóit külön kell rendes írásra tanítani. Érdekes lett volna pedig, ha a tanterv véleményt mond arról, vajjon az ú. n. német írást kell-e csak tanítani vagy mellette a latint is? Ámbár nem volná szükséges semmire sem várnunk, hogy a magyar középiskolából a német betűket elhagyjuk; a német nyelvű irodalom nagy része ezeket már mellőzi s a mi német nyelvi tanításunk könnyebbülne vele.

12. *Testgyakorlás.* Mindenik intézet mindenik osztályában három óra egy héten, tehát több mint nálunk. Az egész felfogásban nincsen semmi új. Nem ad a tanterv semmi olyan részletezést, a melyet a miénk. Reánk nézve itt ismét az a legérdekesebb, hogy milyen célzt tűz a tanterv a testgyakorlás elé, milyen szerepet juttat ennek az iskola egész munkájában. Az iskolai tornázás — úgymond — előmozdítja az ifúság testi fejlődését, edzi az egészségét, jó testtartásra szoktatja, erejét és ügyességét gyarapítja. Ezzel együtt jellemfejlesztő is a testgyakorlás, mert a szellem elevenségét, az egyéni erőben való bizalmat, elhatározottságot, bátorságot és kitartást növeli s a közös célok érdekében ön-

kéntes alárendelésre szoktat. Mindig eleven, derült kedély kell ehhez s abban az örömben részesíti a testgyakorlás a tanulókat, melyet az erőgyarapodásának, az önmagokon uralkodásban és a test használásában való biztonságnak az érzete ad meg, s a melyet a nemes célokra való egyesülés tudata nyújt. Ez a pár mondat egészen helyes felfogást mutat s kijelöli a testgyakorlás helyét a nevelésben. E körnek a kitöltése más kérdés. A fokozatosságot, az ifjú szervezettel számolást hangsúlyozza a tanterv s néhány általános elvet kijelölve, a részletes terv elkészítését az egyes intézetekre bizza.

III. A most nagyon rövidre fogott végső, általános megjegyzések a szervezetre, apróbb eltérésekre, az önként vállalható tárgyak mérséklésére vonatkoznak (helyettesítik a nálunk olyan nehezen várt, pedig nagyon sokszor csupán mankóul szolgáló utasításokat), azonkívül két fontos dolgot fejtegetnek: a tanulókra róható házi munkák mértékét és módját, meg az iskola nevelői feladatát.

A házi feladatokban szigorú mértéktartásra int, valamint a tanulók testi és szellemi fejlettségének figyelembe vételére. Lehetőleg korlátozni kívánja az emlékezetbe vésendő határozott anyagot. Fontos eszköze a házi munka kevesbítésének a rokontárgyak benső összekapcsolása, és a tananyag megfelelő csoportosítása. Ezt különösen úgy lehet elérni, ha legalább az alsó és középső osztályokban a nyelvi és történelmi, a inenyiség-tani és természettudományi szakok egy kézbe jutnak. (Az 1892-iki tanterv különösen kiemelte az alsó három osztályban az anyanyelv és a latin összekapcsolását). Az évi terv megállapításánál tervet kell csinálni a házimunkákról, hogy középszámítással a túlterhelést el lehessen kerülni s minden nap maradjon a tanulónak pihenésre ideje. Az igazgató és az osztályfőnök dolga az erről való állandó gondoskodás.

A nevelésre nézve hangsúlyozza az erkölcsi alapot, ennek a létesítését; a tanuló egyéniségére való ügyelést természetesnek mondja. Az iskola nevelő hatása első sorban a tanártól, nevelői pályájára való lelkiismeretes készülésétől és magatartásától függ. Nagyon fontos, hogy az egész tanári kar egy szellemtől áthatva, az iskolának határozott irányt adjon. Az alsó és középső fokon kiváló szerepe van e tekintetben az osztályfőnöknek; épen azért rossz, ha sok tanár van egy-egy osztályban vagy gyakran váltakoznak, mert így a tartós, nevelő hatás nem lehetséges. A felettes hatóságnak ezért ügyelnie kell arra, hogy az osztályfőnök e tisztre alkalmas legyen s lehetőleg sok tárgyat tanítson. Az is feladata az osztályfőnöknek, hogy összeköttetésben legyen a tanulók családjával s a szülőknek útbaigazítással szolgáljon.

Mindezek tiszta képet adnak a porosz tanterv szelleméről. Nincs bennök semmi új, csak határozottabb összefoglalása a régi tantervben is

kifejezett elveknek. Nincs mit reájok megjegyeznünk s általános érvényöket ismerve, hosszabb fejtegetések is feleslegesek.

*

Ilyen módon végig menve az 1901-ben kiadott új porosz tanterven, négy kérdés vár feleletre: mit kíván e tanterv alapján az érettségi vizsgálat a porosz tanulóktól, mi az új tanterv meg a régi között a lényeges különbség, mi az eredménye a porosz és magyar tanterv futtában való egybevetésének és végül: milyen előkészültséget kíván a porosz tanterv vizsgálati szabályzat azoktól, kik e tanterv alapján Poroszország ifjúságát nevelik? Ez utolsó kérdésre az 1898-ban és 1890-ben kiadott szabályok* adják meg az ismeretes feleletet, az elsőre pedig az új érettségi vizsgálati szabályzat** melyet a maga teljességében csak 1903 tavaszától kezdve alkalmaznak majd. E szabályzat elődjétől eltérően az érettségi vizsgálat követelményeit nem sorolja fel részletesen, hanem első §-ában a vizsgálat céljául annak kipuhatólását tűzi ki: vajjon eljutott-e a tanuló az iskolában szerezhető műveltségnek arra a fokára, melyet a kiadott tanterv az illető intézet növendékei elé kitűz. E szerint az egyes tárgyak célját meghatározva az érettségi vizsgálat mértékét is kijelöli a tanterv, más szóval ezt a vizsgálatot nem a következő felsőbb tanulmányok, hanem a végzett «tananyag» szolgálatába állítja.

A magyar tantervnek a poroszsal való egybevetését az igazolja, hogy a magyar tanterv még nincs mindenik osztályban kipróbálva, tehát a gyakorlati alkalmazástól eltekintve mindkettőt a benne kifejezett szellem szerint ítélni lehet. Az új magyar tantervnek a könnyítés és a nemzeti elemek kidomborítása volt a feladata. E két szempontból nézve a porosz tantervet, abban a multhoz képest némi óraszaporulatot látunk és jóval több órát, mint a mennyi nálunk van, az órák mennyiségét tekintve tehát az sokkal terhelőbb. Az anyagra ezt már nem mondhatjuk, mert mindenütt, a hol csak lehet, több nálunk az elmélet, az elsajátítani való ismeret. Ez aztán a terhet nagyon közel juttatja egymáshoz súly dolgában. Nem szükséges itt a mérleget felállítanunk, az illető helyeken mondottakra hivatkozva, azt állíthatjuk, hogy a nemzeti, hazafias szellem ápolása mindkét tantervből élénken kitűnik, de az út, melyen a cél felé igyekeznek, nem egészen egyezik. Azt mondhatjuk, hogy a mi útunk

* *Ordnung der Prüfung für das Lehramt an höheren Schulen in Preussen*, vom 12. Sept. 1898 und *Ordnung der praktischen Ausbildung der Kandidaten für das Lehramt an höheren Schulen in Preussen*, von 15. März 1890. — Berlin, W. Hertz, 1898.

** *Ordnung der Reifeprüfung an den neunstufigen höheren Schulen in Preussen*. 1901. — Halle a. S., Buchh. des Waisenhauses, 1901.

egyénesebb, de nem olyan tanulságos, mert a tanterv az összehasonlításoknak sem nyit újmutatásokkal a poroszéhoz hasonló tért. Mintha a mi tantervünkben ez a nemzeti cél elhomályosítaná az általános célát s mintha a porosz tantervben az általános, középiskolai cél keretként fogná körül a mindig s kivált végeredményképen középen maradó nemzeti feladatot. Ez a különbség a fejlődés menetét határozza meg kétféleképen s ez által az eredmény minőségét is mássá teszi. A két tanterv között levő eltérést a feladatok meghatározásában is látjuk. A porosz tanterv majd mindenütt erősebben emeli ki az illető tárgy általánosan nevelő mozzanatait, mi pedig jóval több határozott ismeretet igyekezünk nyújtani. Hiszszük, hogy az utasítások majd feltüntetik az erkölcsi nevelési szempontokat is, de az mindenesetre figyelmet érdemlő különbség, hogy a porosz tanterv ezeket a tanítás tervébe vette fel s ezzel a tanítást ennek a felfogásnak állította mintegy szolgálatába. Mindezekből pedig végeredményt nincs miért kijelölnünk. A mi tantervünk csak ideig-óráig tartó, szükségben való segítség, melynek ilyen voltát a születését jelentő miniszteri rendelet adja tudtul. Nem kell tehát a lehetőség szerint megszabott rendelkezéseit örökéletűnek képzelnünk. A porosz tantervvel kapcsolatosan tett apró megjegyzések is inkább általános, elvi természetűek.

Az új és régi porosz tanterv viszonyát a bevezetésünkben említett vonásokon kívül az a külső körülmény érteti meg, hogy az új tantervhez nem láttak szükségesnek sem új általános megjegyzéseket, sem a megvalósítására vonatkozó intézkedéseket, mint tíz évvel ezelőtt. A változás már csak azért sem lehet valami gyökeres. Tárgyalásaink közben azt is ki akartuk mutatni, hogy a tartalomban sincs lényeges eltérés, legkevésbé van pedig az egyes tárgyak általános céljának a meghatározásában. Legnagyobb jelentőségű az egyes iskola-fajok egyéniségének a hangsúlyozása* s ez a pont: «Az 1892 óta az oktatás különböző ágaiban félre nem ismerhetően történt haladás biztosítása és fokozása céljából az igazgatók még inkább ügyeljenek arra, hogy ne minden tantárgyból kivánjanak egyenlően sokat, hanem az iskola sajátossága szerint legfontosabbakat műveljék különösen». E tekintetben az egyes szakok képviselőitől is elvárja a tanterv a kölcsönös figyelmet. Mindenesetre lényeges megjegyzések, de nekünk úgy tetszik, hogy a különböző iskola-fajok feladatával tisztában levő tanárokat e kölcsönös figyelemre nem igen kell tanítani. Így a leglényegesebb részletek kiemelése után sem látjuk a tantervnek az előbbtől való fontosabb eltérését egyébben, mint a latin

* Nem terjeszkedem itt ki arra, mert nem közvetlenül a tantervhez tartozó dolog, hogy az elől említett egységes jogosítás a valóságban mennyire van meg és milyen értékű.

nyelv óraszámának az emelésében, vagyis az egyszer már elhagyott állapont-hoz való újabb közeledésében.

Felmerül e miatt az a kérdés: jogosult-e általában a tantervek gyakori változtatása? Minden tanterv-változtatás a javításra való törekvésen kívül az iskola addig végzett munkájával való elégedetlenséget is mutatja. Idő folytán az iskola általános, örök célján belül a közelebbi feladatok természetesen változnak s így módosulniok kell azoknak a terveknek is, melyek szerint az intézők a célokat elérni kívánják. A kor szelleme azonban ha néha hirtelen változónak tűnik is fel, nem fordul meg gyakran, sem előkészület nélkül s így a tantervek *gyakori* változtatása nemcsak az idő szellemének, újabb kívánságainak az ismeretét mutatja, de egyenesen ez ismeret felületes voltára utal. Az iskolának nem volna szabad múltó áramlatok befolyása alatt állania, mert öntudatosságában megínog így a hit s az újabb módosítás alapos és célra vezető voltában méltán kételkedik a közönség, melynek bizalma nélkül pedig az iskola minden faja jóformán hiába dolgozik, mert akkor nem benső, mély hatást ér el, csupán külső, múltó sikert. Elismerjük, hogy merülhetnek fel kísérletre érdemes tervek, melyek értékének a megismertetését nem jó soká halasztani. Csakhogy a kísérletezésnek nem egy ország minden iskolájában, hanem valamelyikben van helye, az új tervek értékét egy iskolában csak úgy meg lehet ismerni, mintha valamennyin zökken miatta a rendszeres munka. A sok változtatás azért is rossz, mert így a változtatás kisebbszerű volta nagyon is nyilvánvaló. Már pedig ha külső módosulásról van csak szó, azért a tantervet újítani nincs miért, mert az iskola munkájában akármilyen sima átmenetekkel is csak akkor érdemes zavart okozni, ha a gyökeres javulás ezt megokolja és kipótolja. A tantervnek rendszert kell jelentenie; azt nem lehet máshoz, csak az iskola összes feladataihoz alkalmazni, ezek pedig néhány (8—10) év alatt csak apró részleteikben változhatnak meg s így a tanterv gyakori újítása csak az előzetes meggondolás elégtelenségét árulja el. A változtatások igen gyakran az ú. n. közhangulat kívánságára történnek. De hát ez épen csak hangulat, vegyes okokból eredő, mély belátáson ritkán alapuló, bár annál követelőbben nyilatkozó óhajlás, melynek e téren is csak addig van jogosultsága, a míg alaposan megokolható s nem egyesekre való tekintetből, hanem valamely nagyobb közösség általános érdekéből fakad. Épen a *változás* kedvéért kell a változtatásnak ritkán esnie. Ha jóformán mindenik nemzedék más tanterv szerint haladva, nagyjából mégis egyenlő eredményt ér el az iskolában, lényeges változtatásnak sem lehet a kívánt változás a következése. Az iskola nemzetnevelő hivatása kívánja, hogy a tanterveket minél ritkábban s akkor alaposan változtassák.

IMRE SÁNDOR.